

YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHGA SALBIY TA'SIR ETUVCHI DYEESTRUKTIV AXBOROT TA'SIRLARNING O'RNI

*Marhamat tumani 6-maktab psixologi
To'xtamurotova Xonzodaxon Bahtiyor qizi*

Annotatsiya: mazkur maqolada yoshlarni destruktiv axborotlardan himoyasini ta'minlashning metodologik asoslari tahlil qilinib, xorijiy davlatlari misolida o'rganib chiqilgan hamda yoshlarni destruktiv axborotlardan psixologik himoyasini ta'minlash yo'llari aniqlanib, ularning destruktiv axborotlardan himoya usullari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, axborot ochligi, mafkuraviy kurash, axborot xuruji, dezinformatsiya, manipulyatsiya, targ'ibot, inqirozli holatlarni boshqarish, ig'vogarlik, diskreditatsiya, fitna.

Annotation: In this article methodological principles analyzed to safe young people from destructive information, and studied practice of advanced and ESF and sodetermined and systematized the way of development of organ education and ideology safe young people from destructive information.

Key words: globalization, information hunger, ideological struggle, information attack, misinformation, manipulation, propaganda, crisis management, provocation, discredit, conspiracy.

Insoniyat tarixiga nazar solsak, u axborotlashgan jamiyatga qadar bo'lgan uzoq tarixiy yo'lni bosib o'tgan va shu rivojlanish bosqichlaridan o'tgan bo'lsada, insoniyatning axborotga ehtiyoji kamayish o'rniga, ko'lami kengayib, sohalar bo'yiyicha hajmi, uni qiymati va madaniy ahamiyati ortib boraveradi. Noa'naviy tahdidlar xalqaro mojarolarning qiyofasini butunlay o'zgartirmoqda va informatsion-psixologik xurujlar sezilarli xavf-xatar tug'dirmoqda. Ular armiyamizning negiziga putur yetkazish, avvalo, uning ma'naviy-axloqiy asoslariga ta'sir o'tkazishga urinish va shuningdek, zamonaviy internet texnologiyalaridan foydalanish orqali bizning bunyodkorlik ruhidagi boy madaniyatimiz, ma'naviy qadriyat va an'analarimizga mutlaqo zid bo'lgan buzg'unchi g'oya va tushunchalarni yoshlarimizning ongu tafakkuriga singdirishga qaratilgani bilan, ayniqsa, xatarli" deya aytgan so'zlarining o'zigina ushbu mavzuning bugungi kundagi dolzarbligi va axamiyati naqadar muxim ekanligini isboti bo'la oladi. Axborot faoliyati to'g'risidagi mavjud ma'lumotlarni sintez qilish asosida axborot ta'sirining istalgan ob'ekti uchun xavfning yuzaga kelishi mexanizmlarini ochib berish zarur. Faqatgina shu yo'l bilan zamonaviy jamiyatda axborot xavfsizligini ta'minlash usullarini aniqlab olish, turli xildagi destruktiv axborot ta'sirlaridan himoya qilishning o'ziga xos jihatlarini ochib berish mumkin bo'ladi.

U.Qodirovning fikricha bugungi axborotlashgan asrda biz OAV orqali har kuni, har soat, har lahzada davlatlar siyosatiga qarshi, odamlar manfaatiga zid, ularning ongini axboriy mahsulotlar bilan mahv etishga qaratilgan minglab xabarlardan xabardor bo‘lib turibmiz. Ammo O‘zbekistonda olib borilayotgan oqilona tinchlikparvar siyosat, yaqin qo‘shnilar, shuningdek, dunyodagi 135 ta davlat bilan olib borilayotgan do‘stona aloqalar tufayli tinch, osoyishta, barqarorlikka erishgan mamlakatda hayot kechiryapmiz. Shunday bo‘lsa-da, davlat siyosatiga to‘g‘ri kelmaydigan, umummilliy g‘oyalarga zid, ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni inkor etuvchi har qanday g‘oyaga qarshi kurashish har birimizning fuqarolik burchimiz bo‘lib qolishi kerak.

Axborotlashgan jamiyat davrida har bir inson o‘zining ongli hayotining ilk davrlaridan boshlab kerakli axborotlarni mustaqil ravishda izlash, mediakanallar orqali ko‘rgan, o‘qigan va eshitganlariga nisbatan ijodiy munosabatda bo‘lishni o‘rganishi, mediamatnlarni tanqidiy tahlil qilish va baholay olish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. Fikrimizning isboti sifatida media kanallar orqali berilayotgan eng keng tarqalgan G‘arb seriallarini misol qilishimiz mumkin. Albatta, ular ichida tarbiyaviy jihatdan ma‘lum bir qimmatga egalari ham bor, lekin bizning milliy qadriyatlarimiz va an‘analalarimizga mos kelmaydigan, ko‘p hollarda o‘zligimiz, mentalitetimizga tamomila teskari bo‘lganlarining ham mavjudligini hayot ko‘rsatmoqda.

Media kanallar va ijtimoiy tarmoqlar (Fecbook, Instagram, You-tub, Tik tok va boshqalar) orqali namoyish etilayotgan G‘arb seriallari va turli ma‘naviyatsiz roliklar go‘yoki oddiy hayotiy vaziyatlar asosiga qurilgan syujet orqali tomoshabinlarga zo‘ravonlik, behayolik g‘oyalarini xuddi bir oddiy holat sifatida, me‘yor va «G‘arbning ommaviy madaniyati» sifatida singdirilib kelinmoqda. Aslida G‘arb davlatlari aholisining aksariyati ham bunday axloqiy me‘yorlarni qo‘llab-quvvatlamaydi. Shu o‘rinda harbiy xizmatchilarga turli doiralarda ta’sir etuvchi axborot manbaining o‘rni katta. Umuman olganda, axborot manbai insonning bilim dunyosini boyitishi bilan birga uning qarashlari, ruhiyati va qadriyatlariga ta’sir ko‘rsatadi.

Shundan kelib chiqqan holda, uni **salbiy yoki ijobiy** axborot manbalariga ajratish

mumkin. Bizning fikrimizcha, harbiy xizmatchilarning tinchlik va urush davrida axborot-psixologik xavfsizligini ta’minlashda aynan salbiy axborot manbasini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. **Salbiy axborot manbai** tushunchasiga mahalliy va xorijlik mutaxassislar tomonidan turli ta’riflar berilgan. Jumladan, bu haqda professor A. Mo‘minov shunday deydi: “Bir guruhga o‘z maqsadlarini ko‘zlab, boshqalarga axborot-psixologik ta’sir ko‘rsatishning turli usullaridan foydalanadigan, boshqalarning manfaatlarini hisobga olmaydigan, ularni ,

boshqalarning manfaatlariga zid harakat qilgan holda ularga ziyon yetkazadigan odamlarning xatti-harakatlarini birlashtirish mumkin”

Mutaxasislarning fikrlariga ko‘ra agar axborot destruktiv maqsadlarda amalga oshirilgan bo‘lsa, u holda bu axborot buzilgan axborot sifatida baholanadi.

Destruktiv axborotlarning quyidagi asosiy shakllariga ajratish mumkin:

1. **“Ob’ektiv – qalbakilashtirilgan axborot”**. Bunda ongli ravishda yoki beixtiyor ob’ektiv axborotning asl nusxasi qalbakisiga almashtirilib, buzib ko‘rsatiladi, sohtalashtiriladi, oqibatda bema’ni qarashlar va g‘oyalar yuzaga keladi. Bunday holda go‘yoki voqea va hodisa yashirilmaydi, ammo ular haqidagi axborot soxtalashtiriladi.
2. **“Tizimli-chalg‘ituvchi axborot”**. Jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy holati, boshqa xalqlar va davlatlar bilan munosabatlari va h.k. borasidagi holatni noto‘g‘ri belgilovchi - “chalg‘ituvchi axborot” bo‘lib hisoblanadi. Bunday axborot ham sub’ektiv jihatdan e’tiborni tortuvchi siyosiy g‘oyalarni yuzaga keltirishi mumkin.
3. **“Uyushtirilgan – destruktiv (buzg‘unchi) axborot”**. Muayyan jamiyatda axborotning to‘g‘ri tartibga solinishi axloqiy tamoyillarni, iqtisodiy talablarni, barkamol avlodni tarbiyalashni ta’minlaydi. Afsuski, muayyan bir holatlarda izchillikning buzilishi, fikrlarning tugal emasligi, yanglish fikrlashlar, tartibsizliklar, axloqiy tuturuqsizliklar natijasida “siyosiy g‘oyalarning keskin o‘zgarishi”ni yuzaga keltiruvchi, ma’naviy qadriyatlarni ham o‘zgartirib yuboruvchi “buzg‘unchi axborot” tarqatilishi bilan bog‘liq salbiy jarayon ro‘y berishi mumkin.
4. **“Yetarli - entropiyali siyosiy axborot”**. Bunday holda ommaviy kommunikatsion vositalarda qisqa, ishonchli va isbotlangan axborotlar o‘rniga fantastik va aqlga sig‘maydigan ma’lumotlar paydo bo‘ladi. Turli OAVlari, siyosiy partiyalar, karomatgo‘ylar ma’lumni–noma’lum, tushunarlini–tushunarsiz, xunukni–chiroyli, aniqni– noaniq deb izohlay boshlaydilar. Natijada yuzaki, aqlga to‘g‘ri kelmaydigan va bema’ni tushunchalar shakllanadi. Hayotning turli jabhalari haqida voqelikka to‘g‘ri kelmaydigan tasavvur tug‘iladi, sarob “haqiqat”lar yuzaga keladi.
5. **“Ijtimoiylashuvchi siyosiy axborot” – “siyosiy chalg‘ituvchi axborot”**. Ijtimoiy-siyosiy vaziyatlar va uning yo‘nalishlari aholining aksariyat qismi uchun tushunarli va yorqin shakldagi bir-biriga o‘xshash stereotiplar va yangi algoritmlar to‘g‘risidagi dastlabki ma’lumotlarning transformatsiyalanishi natijalari “ijtimoiylashuvchi siyosiy axborot”da aks etadi. Ayni paytda “ijtimoiylashuvchi siyosiy axborot”ni jamoatchilik fikrini go‘yoki haqiqatdek ko‘rsatuvchi yolg‘on xabarlar bilan chalg‘ituvchi “siyosiy buzg‘unchi axborot” bilan almashtirish mumkin. Axborot jarayonlaridagi bu kabi harakatlar natijasida ommaviy “siyosiy fikrlash poyma-poyligi”, deya ataluvchi jarayon rivojlanadi. Ma’lum tasavvurlar, tushunchalar, fikrlar haqiqiy tarixiy bog‘liqligini yo‘qotgan holda, buziladi, axborot oqimi olamning qayta shakllantirilgan yangi qiyofasini namoyon etuvchi ma’nosiz lavhalarga bo‘linib ketadi. U haqdagi tasavvur va xulosalar ham yaxlit voqelikni

ifodalay

olmaydi.

6. **“Betartib (boshboshdoq) siyosiy axborot”**, ya’ni ma’muriy boshqaruv tizimini izdan chiqarib, jamoatchilik tartibini buzuvchi, xo’jalik va moliyaviy faoliyatning barbod bo’lishga olib keluvchi axborot hisoblanadi. Asosiy belgisi sirtidan qaraganda to’g’ri va jozibador shaklga ega bo’lsa-da, aslida mutlaqo mazmunsiz, g’aliz dasturlash-tirilgan siyosiy chiqishlardan iboratusullar vositasida amalga oshiriladi.

7. **“Omilkor (qulay) axborot” – “axloqsizlashgan siyosiy axborot”** ta’qiqlangan harakatlarni amalga oshirishga majbur etadi, natijaga erishish uchun maqsadga muvofiq bo’lmagan vositalar qo’llaniladi, zo’ravonlik huquqi haqiqat huquqining o’rnini egallaydi va h.k. Axloqsiz siyosiy axborotning tarqatilishi “uzuqyuluq siyosiy mushohada” fenomenini yuzaga keltiradi. Bunday holatda buzg’unchi tushuncha va tasavvurlar tasodifiy va formal belgilar asosida bir-biri bilan uyg’unlashadi.

8. **“Zaruriy axborot” - “ajratib yuboruvchi siyosiy axborot”**, uning ta’sirida yaxlit jamiyat raqobatlashuvchi, qarshi kurashuvchi qismlarga ajralib ketadi. Bu xildagi axborotning ta’siri oqibatida fuqarolar urushi (“akaning ukaga qarshi”, “o’g’ilning otaga qarshi” va h.k. kabi birodarkushliklar) yuzaga kelishi mumkin. Bundan tashqari axborot, turli sohalar bilan o’zaro aloqadorlikda bo’ladi va ular ijtimoiy munosabatlarning kechishini ta’minlaydi. Fikrimizcha, axborot xabarlardan tarkib topib, har bir xabar o’zida quyidagi uchta psixologik xossalarni ifodalaydi:-
 xabar (*axborot iste’molchisini jarayon dinamikasidan xabardor etish*);
 - xabarni iste’molchiga zavq baxshida etuvchi tarkibi (*axborot iste’molchisining faoliyatini mazmuniga ta’sir ko’rsatish*);
 - xabarni ishontiruvchi tarkibi (*axborot iste’molchisini ongiga ma’lum g’oyani singdirish*).

Psixolog olimlar olib borgan tadqiqotlarida takidlanishicha, agarda, axborotda vayronkor g’oya ifodalangan bo’lsa, turli ko’rinishdagi agressiv xulq namunalari ifodalanib, destruktiv “Men”, egotsentrizm, separatizm, milliy shovinizm kabi destruktiv xulq namunalari ifodalanib, jamiyat hayotining turli sohalarida muammolar ifodalanadi. Shu sababli, axborot-psixologik xavfsizlik va axborotning psixologik xavfsizligi ochiq va yopiq sathlarda institutsional tarzda ta’minlanadi. Shuningdek ochiq sathda OAV yordamida uzatilayotgan axborotlar ifodalanadi. Ularning maqsadi, kechayotgan jarayonlardan insonlarni xabardor etib, ommaviy ongni shakllantirish uchun madaniylashtirish, ogohlantirish, maqsadni shakllantirish va qadriyatlarni mohiyatini anglash uchun ma’rifiy asos yaratadi. Yopiq sathga esa, iqtisodiy-siyosiy masalalarga taalluqli bo’lgan axborotlar kirib, ularda davlatning ichki va tashqi faoliyatiga, siyosiy yetakchilari shaxsi va faoliyatiga, siyosiy institutlarga taalluqli bo’lgan axborotlar kiradi. Nazariy jihatdan, axborotning xavfsizligi texnik va psixologik jihatdan ta’minlanadi.

Bugungi axborot asrida OAVning kuchli ta'siri natijasida oqni qoradan, yaxshini yomondan ajrata olish uchun yetarli hayotiy tajribaga ega bo'lmagan harbiy xizmatchilar salbiy va destruktiv axborotlar ta'siriga tez tushuvchi qatlam hisoblanadi. E.Xilderikning yozishicha jamiyatda yolg'on va destruktiv axborotlarni tarqatishga quydagilar misol bo'lishi mumkin:

- OAVda bila turib yolg'on yangiliklar yoki tuhmat; spirtli ichimliklarni reklama qilish; "iqtisodiy prognozlar" yordamida salbiy vahima uyg'otish; narx belgilari yoki mahsulot yorliqlari bo'yicha noto'g'ri ma'lumotlar; siyosatchilarning saylovoldi va'dalarining bajarilmaganligi; milliy mojarolarni qo'zg'atish uchun tarixiy faktlarni jonlantirish; oilani buzadigan turmush

Destruktiv axborot ta'siri tushunchasiga turli tashkilotlarda o'zlariga xos yondoshuvlar va ko'rsatgichlar asosida ta'riflar berib o'tilgan: Xususan, Belarus Respublikasi axborot xavfsizligini ta'minlash to'g'risidagi Konsepsiyasiga asosan **destruktiv axborot ta'siri deganda** - siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga, davlat organlari faoliyatiga, shuningdek jismoniy va yuridik shaxslarga davlatning mudofaa qobiliyatini zaiflashtirish, jamoat xavfsizligini buzish, ataylab tuzish va xulosa qilish maqsadida axborot ta'sirini amalga oshirish noxush qarorlar va xalqaro shartnomalar, boshqa davlatlar bilan munosabatlarni yomonlashtirish, ijtimoiy-siyosiy ziddiyatlarni yaratish, favqulodda vaziyatlar xavfini shakllantirish, an'anaviy ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni yo'q qilish, davlat organlarining normal faoliyatiga to'siqlar yaratish milliy xavfsizlikka boshqa zararkeltirish.

Bundan tashqari Kollektiv xavfsizlik shartnomasi tashkilotining axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kelishuvi bitimida **destruktiv axborot ta'siri deganda** - davlat organlari faoliyatini buzish, milliy xavfsizlikni zaiflashtirish, axborot-kommunikatsiya tizimlari, tarmoqlari va resurslariga, muhim va boshqa tuzilmalarga zarar yetkazish, davlatlararo munosabatlarni yomonlashtirish, ichki ijtimoiy siyosiy keskinlik, an'anaviy ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni yo'q qilish, milliy axborot resurslari ustidan nazoratni o'rnatish, favqulodda vaziyatlar xavfini tug'dirish davlatlarning milliy manfaatlariga boshqa zarar yetkazish.

Bugungi kunning inkor etib bo'lmaydigan haqiqat shuki, internetomaniya kasalligiga duch kelgan yoshlar o'zining ko'p vaqtini bexudaga sarflash bilan o'tkazmoqdalar, buning oqibatida ularga xam psixologik xam jismoniy va iqtisodiy jixatdan zarar yetmoqda. Ko'p xolatlarida virtual dunyo harbiy xizmatchilarning ijtimoiy faolligi o'rnini qoplab, real dunyodan ajratib qo'ymoqda. Bizning harbiy xizmatchilarda mediaaxborotlarni to'liq va to'g'ri tushunishlari uchun axborotlarni taxlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish lozim. Insoniyat hayotiga televideniye, gazeta, jurnal, kino, radio va internet singib ketgan. Yuqoridagi faktlarni inobatga olib internetni cheklash va taqiqlash, media

kanallarda uzatilayotgan turli syujetlardan chegaralash, ya'ni barcha turdagi axborotlar ta'siridan izolyatsiyalash imkonini yo'qligini anglatadi.

Jamoatchilik fikrini buzg'unchi g'oyalarga yo'naltirmaslik uchun OAV nazorat qilish kerak emas, balki "destruktiv axborot manbalari ustidan nazoratni" amalga oshirish lozim. Ushbu nazorat asosan davlat qonunchiligi asosida tartibga solinishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Destruttiv axborot manbalarini nazorat qilish to'g'risidagi qonun jamiyatda siyosiy tamoyillarni sezilarli darajada kuchaytiradi, shu bilan birga demokratik tamoyillarni buzilmasligiga asos bo'lib xizmat qiladi deb xisoblaymiz.

Xulosa o'rnida, mamlakatimizda turli vazirliklar, qo'mita va idoralar, barcha muassasalar yoshlarni sport, ma'naviy-ma'rifiy, harbiy vatanparvarlik yo'nalishidagi turli dastur va loyihalarda o'zini namoyon qilishlariga ko'maklashishda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratishlari maqsadga muvofiq:

- ularning kasbiy, kognitiv, ijtimoiy faoliyat sohalarida muhim strategik yo'nalishlarni aniqlab olishlariga yordam beradigan qadriyatlar tizimini shakllantirish;
- ijtimoiy takomillashuv va mas'uliyat hissini tarkib toptirishga ko'maklashuvchi ma'naviy yuksalish, tafakkur madaniyati ko'nikmalarini rivojlantirish;
- yosh avlod mansub bo'lgan ijtimoiy guruh vakillarida jamiyatga foyda keltirish bilan bog'liq faoliyat turlari bilan shug'ullanishni nazarda tutadigan qadriyatlar tizimini, yo'l-yo'riqlarni tarkib toptirilishi lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. X.Kollins inglis tili lug'ati - 2 Edition. 2002 © Harper Collins Publishers 1995. <https://ru.wikipedia.org/wiki/> 2020 y
2. U.Qodirov. "Buzg'unchi g'oyalar: sabab va oqibatlar tahlili" nomli maqola, Maxalladosh gazetasi. Toshkent, 05.03.2020 <http://mahalladosh.uz/post?id=7778>
3. Бакаева, Ж. Ю. Философско-методологические основания информации: монография / Ж. Ю. Бакаева; Мордов. гос. пед. ин-т. - Саранск, 2007. – 161 с.
4. Mo'minov A. "O'zbekiston: axborotlashgan jamiyat sari.-T.: "Turon zamin ziyo" nashriyoti, 2013.- 140-141 b.
5. M.Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti "Axborot-psixologik xurujlaridan himoya qilish texnologiyalari" o'quv-uslubiy majmuasi. Toshkent 2014.11-13 b.
6. Samarov R.S. va Xaydarov K.A. Axborot xavfsizlik psixologiyasi. 2018. 3-4b.
7. E.Xilderik "Destruttiv axbort to'g'risida" gi qonun nomli maqolasi 1999 yil
8. Бакаева, Ж. Ю. Философско-методологические основания информации: монография / Ж. Ю. Бакаева; Мордов. гос. пед. ин-т. - Саранск, 2007. – 161 с.
9. Соглашения о сотрудничестве государств - членов Организации Договора о коллективной безопасности в области обеспечения информационной безопасности от 30 ноября 2017 г. <http://multilang.etalonline.by/ru>